

IN MEMORIAM: STANKO LASIĆ (1927. – 2017.)

Stanka Lasića upoznao sam početkom sedamdesetih godina na studiju kroatistike u Zagrebu. Kao i ostali polaznici seminarara o Miroslavu Krleži, priznajem, fascinirao me zavidljivo lakoćom i dubinom znanja kojima je interpretirao najdublje slojeve Krležine umjetnosti, čineći ih razumljivima i primjerenima disperzivnim studentskim interesima. Bio je to razlog s kojim sam počeo čitati *Sukob na književnoj ljevici*, o kojemu su stariji studenti govorili s posebnim respektom. Ne uspijevajući uvijek i dokraja posvjestiti intonacije knjige ali i koordinate hrvatske književne i društvene prakse navedenog razdoblja, interes za Lasićevo štivo s vremenom se “utopio” u nadolazećim studentskim obvezama. Početno oduševljenje djelom čvršće temelje počelo je dobivati osamdesetih godina. Stranice *Krležologije...*, studije o kriminalističkom romanu i Mariji Jurić Zagorki te kasniji obilni (književni) prinosi ne samo da su mi otvarali nove dimenzije osebjunog književnog svijeta, nego sam u njima tražio i nalazio odgovore brojnim pitanjima koja su me u mojem bavljenju (hrvatskom) književnošću zanimala.

O Lasiću i njegovim knjigama pisao sam višekratno. Ovaj nekrolog stoga i nije do li sažeto podsjećanje na neke od misli što sam ih s vremenom upisivao u sliku njegova autorskog, književnog i znanstvenog identiteta.

1. Stanko Lasić rođen je 25. svibnja 1927. godine u Karlovcu. U istom gradu završio je osnovnu školu i gimnaziju, nakon čega je upisao studij jugoslavenskih jezika i filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na kojem je 1953. godine i diplomirao kod prof. Antuna Barca. Od 1955. bio je asistentom na zagrebačkoj slovenistici, a zatim lektor u Lyonu pa asistent na katedri za noviju hrvatsku književnost, koju je nakon smrti prof. Barca preuzeo prof. Frangeš, na kojoj je i doktorirao tezom o Cihlaru Nehajevu. Na istom fakultetu Lasić je sudjelovao u osnivanju Instituta za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta te uređivao časopise *Croatica* i *Književna smotra*. Od najranijih dana Lasić je imao političkih problema; osim što je zbog potpisa na Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga jezika bio partijski kažnjen, nakon 1972. Lasić odlazi u inozemstvo gdje je godinama djelovao u Lilleu, na Sorbooni i Vincennesu, da bi godine 1976. prekinuo odnos s matičnom institucijom, Filozofskim fakultetom u Zagrebu, te od 1978. bio zaposlen u Slavenskom seminaru Sveučilišta u Amsterdamu.

Odveć površna biografska bilješka ne opisuje međutim sve aspekte Lasićeva zauzetog književnog i kulturnog djelovanja. Postrance (provjerljivih) životopisnih činjenica jednog (pre)zaduženog života stoji impozantna bibliografija s respektabilnim brojem knjiga, znanstvenih radova, studija, članaka, eseja, prijevoda, biografskih zapisa, komentara, na hrvatskom jeziku i u prijevodima na francuski, njemački, poljski, engleski

i dr. Da podsjetimo, u knjigama Lasić je objavio: *Sukob na književnoj ljevici* (1970.); *Poetika kriminalističkog romana* (1973.); *Struktura Krležinih 'Zastava'* (1974.); *Problemi narativne strukture* (1977.); *Krleža. Kronologija života i rada* (1982.); *Književni počeci Marije Jurić Zagorka* (1986.); *Mladi Krleža i njegovi kritičari* (1987.); *Tri eseja o Evropi* (1992.); *Krležologija ili povijest kritičke misli o Miroslavu Krleži, I-VI* (1989-1993.); *Autobiografski zapisi* (2000.); *Iz moje lektire* (2001.), *Bibliografija Stanka Lasića* (2004., zajedno s Brankom Matanom!). I posebno i zajedno, Lasićeva razmatranja i dijagnoze književne i političke zbilje provocirale su budnost čuvara društvenog pravovjerja i samome piscu priskrbile atribute 'neprikladne pojave' te ga 'prisilile' na odlazak iz Hrvatske i traženje radnog egzila u sredinama u kojima njegovo djelovanje neće biti zazorno kao u sredini čiju je književnost živio kao svoju najdublju legitimaciju. U kojima strah od slobode nije dovodio u pitanje slobodu samu, kako je počesto znao govoriti!

Do pojave *Sukoba na književnoj ljevici*, knjige koja je imala nesvakidašnji odjek u tadašnjoj hrvatskoj/jugoslavenskoj društvenoj i književnoj zbilji, a samome piscu priskrbila atribuciju 'sumnjiva imena' - Lasić je objavio nekoliko zapaženih radova u periodici. Očitujući u njima izniman spisateljski nerv i poticajnu znanstvenu akribiju, nagovijestio je koordinate svojih znanstvenih preokupacija; s jedne strane bilo je to bavljenje pitanjima hrvatske književne povijesti, s druge strane interes za probleme pripovijedanja i trivijalnih žanrova (*Poetika kriminalističkog romana*, 1973.; *Problemi narativne strukture*, 1977.) te, na pravom mjestu, na djelo/djelovanje Miroslava Krleže kao dominantne figure književnog i društvenog života. I dok su u kroatističkim znanstvenim krugovima studija *O literarno-historijskom metodi u djelima prof. dr. Antuna Barca*, potom o Cihlaru Nehajevu, Šenoi i Jurić Zagorki, kao i uređivanje *Croatice* i *Književne smotre*, naznačile nove mogućnosti istraživanja hrvatske književne riječi, *Sukob na književnoj ljevici* svratio je veliku pozornost na samog autora. Objavljena 1970. godine i nagrađena *Matičinom* i godišnjom nagradom *Vladimira Nazora*, Lasićeva knjiga otvorila je nove uvide u kompleksne prostore hrvatske/jugoslavenske književne i društvene prakse od konca dvadesetih do početka pedesetih godina. Akribijom u kojoj je do izražaja došla iznimna naobrazba, kritički duh njezina autora te duboko razumijevanje slojevitih društvenih i političkih odnosa u navedenom vremenu, Lasić je pokazao da je Krleža imao nerijetko presudnu ulogu u navedenim zbivanjima te da ona nije bila samo književne naravi. Štoviše, estetski prijepori bili su (tek) vanjsko lice dramatičnijih sukoba čije su refleksije vidljive u društvenom i književnom razvoju 20. stoljeća, ali i u njihovu međusobnom odnosu. Kao što je poznato, interpretirajući složenu problematiku navedene teme i Krležinu ulogu u njoj, početno Krležino razumijevanje Lasićeve pozicije s vremenom će dovesti i do nesporazuma i skorog međusobnog udaljavanja, ali ne i

do Lasićeva odmaka od bavljenja Krležom i njegovim djelom. Pače, 3500 stranica skore *krležiane* podastrlo je ne samo lucidnu dijagnozu ponajznačajnijeg hrvatskog književnog opusa, nego i nadasve reljefnu sliku njezinih književnih, društvenih i političkih relacija u kompleksima isprepletenih života i sudbina. Zacijelo otuda i nesvakidašnji odjek knjiga i njihova začudna književna i izvanknjiževna recepcija.

2. Hrvatska književna historiografija sklona je kazati da je Lasićeva *krležologija* autorova *tema opsesiva* i životni projekt u kojem su do izražaja došle ključne misli i postavke njegova ljudskog i znanstvenog svjetonazora. Baveći se naime Krležom i njegovim djelom Lasić je želio pokazati da Krleža nije samo veliki pisac različitih žanrovskih sastojaka nego i intelektualac s nezamjenjivom ulogom i utjecajem na ključna pitanja svojega i našega vremena. Polazeći naime od postavke da književno djelo nije samo estetski fenomen, nego i činjenica u kojoj se zrcale složene društvene i političke refleksije, razmatranje i tumačenje Krležine umjetnosti omogućilo je Lasiću da otkrije nepoznate ili pak nedovoljno istražene stranice svekolike hrvatske povijesti i njezinih poznatih i nepoznatih sudbina. Pristupajući Krležinu djelu iz aspekta ontološkog strukturalizma, utemeljena na premisama Hegelove filozofije povijesti te francuskog strukturalizma i Sartrea, Lasić je u njemu vidio antitetičnost kao dominantnu strukturu i dimenziju. Razmatranje i razumijevanje Krležina djela nudilo mu je tako i razumijevanje svekolike hrvatske kulturne povijesti, pa otuda i njegov rigorozan, metodološki dosljedan i polemičan odnos prema njezinim brojnim temama i problemima, ali i pitanjima (dogmatizirane) hrvatske (književne) historiografije. Iako su i *Struktura Krležinih Zastava*, 1974. i *Krleža – kronologija života i rada*, 1982. te *Mladi Krleža i njegovi kritičari 1914-1924* (1987.) vrijedni interpretacijskog uvida i kritičko-povijesne aktualizacije, tek u *Krležologiji ili Povijesti kritičke misli o Miroslavu Krleži* (1989-1993.) Lasićeva istraživanja dobivaju relevantan znanstveni okvir i teorijsku utemeljenost. Riječ je o šest knjiga Lasićeve *teme opsesive* u kojoj su do punog izražaja došle sve značajke njegova znanstvenog/književnog i ljudskog svjetonazora. Kako u odnosu spram Krležina djela tako i spram svekolike hrvatske književne povijesti, nakon Lasićeve *krležologije* gotovo ništa nije isto! I Krležino djelo i hrvatska književnost, kao i načini njezina promišljanja Lasićevom su knjigom dobili nove dimenzije i (metodološke) smjernice za drukčije pozicioniranje kako u hrvatskom društvenom kontekstu, tako i u širem, europskom prostoru.

Lasić nije prvi ni jedini koji je priču o hrvatskoj književnosti i kulturi razmatrao iz aspekta šireg, europskog vremena i perspektive. Vjerojatno nema hrvatskog intelektualca od imena i ugleda koji se u svojim promišljanjima nacionalne pozicije nije pitao o Evropi, našem odnosu prema njoj i njezinu prema nama. Ista Europa, od koje se, kako pamti nacionalna povijest, uvijek mnogo očekivalo a malo dobivalo, ratnih je

devedesetih iznova postala aktualna domaća tema. Rat koji se odvijao na našem prostoru i pred njezinim očima, neki će reći i uz njezin blagoslov!, ponovno je na dnevni red stavio pitanje njezina cinizma i licemjerne ravnodušnosti, nudeći uvjerenje da između njezine pragmatičnosti i svetih ideala ‘bratstva, jedinstva i slobode’, na koje se često pozivala, postoji nepremostiv raskorak. Štoviše, pozivanje na civilizacijsko (kršćansko) naslijeđe i povijesne zasluge (štit i obrana kršćanstva) istoj toj Europi nisu bili nipošto dostatna legitimacija i više su dokazom vlastitih zabluda iznjedrenih iz nepoznavanja njezina realiteta, njezine vlastite kontradikcije.

U knjizi *Tri eseja o Evropi* Lasić je na neka od tih pitanja nastojao ponuditi odgovor. Potvrđen intelektualcem i piscem otvorene i nedogmatske misli, kojemu su sumnje i kolebanja zalog i jamstvo ljudskog i znanstvenog digniteta, u knjizi koju s pravom možemo atribuirati brevijarom političkog promišljanja Evrope Lasić bjelodani da ona ‘nije idiličan zagrljaj’, već da je bila i ostala “prostor permanentnih sukoba, nadmetanja i agresija, volja za moć iz kojih nastaju brojni kompromisi, trajnije i manje trajnije ravnoteže”, riječju: Europa nije idila nego “burza na kojoj kotiraju jedino snaga i vrijednost”. U takvoj Europi, kao stara europska zemlja Hrvatska se, dosljedno Lasićevim razmišljanjima, dočekavši međunarodno priznanje, našla u prigodi posvjedočiti svoju civilizacijsku pripadnost. Kao zalog vlastite emancipacije, dijalog s Europom prema Lasiću mora imati ne samo jasnu strategiju već i pouzdane putove njezina osvajanja. Ponajprije, mora uvažavati “evropski kompleks razlika” (europsko antinomično lice) i kontradikcije njezine biti. Kako bi neumitnu logiku Evrope preokrenuo u svoju korist, Lasićev ‘hrvatski genije’ mora ponuditi “samozahtajni i dalekovidni rad koji ne gubi svijest o sebi i svome smislu”. Tragom Lasićevih naputaka, pri tome se ne smije zaboraviti vlastita tradicija i prepoznatljivo naslijeđe, a nacionalna kohezija, stečena u odsudnim povijesnim okolnostima, ne smije biti prepreka prihvaćanju europskih standarda. Lasićevo je polazište da dijalog i potreba za drugim i drukčijim mora nadrastiti nekritičku autarkiju i samohvalu i tako prevladati frustracije, slabosti i fascinacije.

Bez obzira na kontradikciju između humanističkog imperativa i zahtjeva političke pragmatike (‘humanistički teatar’, ‘baletna gestikulacija humanističkim principima’, ‘lakoća odustajanja’, ‘uporna vjernost’ i sl.), Lasić ne sumnja da upravo takvoj Evropi – iluziji i sumnji – Hrvatska mora okrenuti svoje misli i u dijalogu s njom (može i mora) doseći sebe. A to je cilj koji se ne smije promašiti! U tom smislu Lasićeva je knjiga lucidan prilog razumijevanja i osvajanja Evrope; otvarajući oči, ona ruši lažne nade i vjerovanja te pokazuje da je jasna strategija, uza sve ograde i iskušenja, preduvjet emancipacije i individualizacije u porodici naroda, a sve navedeno izrečeno je snagom lucidne geste i strasnog polemičnog temperamenta.

Koliko god argumentiran, Lasićev glas nije mogao stižati orkestriranu euforiju, a posljedice *kratke pameti* vidljive su na mnogim razinama aktualne hrvatske društvene slike. Umjesto da bude brevijar političke misli svakom ozbiljnom intelektualcu, knjiga je, nažalost, za širu javnost ostala tek (možda) bibliografska jedinica u impozantnom autorskom rukopisu.

Iako je Lasiću pisanje o drugima uvijek i pisanje o samome sebi, *Autobiografski zapisi* (2000.) i *Bibliografija Stanka Lasića* (s Brankom Matanom) te *Članci, razgovori, pisma* (2004.), pokazali su koliko je Lasić velika i poticajna književna tema. Svakako značajnija za akademske razgovore nego za hrvatska provincijalna ideološka etiketiranja i osporavanja. Umjesto “autobiografske građe”, na što naslovom sugeriraju, čitatelj se suočava s neskrivenom autorovom namjerom da samoga sebe promisli/pročita istom onom strašću i misaonom dosljednošću kakvom pristupa i svojim temama. Stoga je umjesto pripovijedanja i ispovijedanja bogate životne zgrade, u kojoj se u sedamdesetak godina zbililo mnoštvo sadržaja vrijednih priče, Lasić stavio sebe u motrište dosljedne intelektualne i znanstvene analize, nastojeći doprijeti do ishodišta svoga identiteta i svoje ličnosti. Lasić u knjigama ne niže kronološki životne činjenice nego ‘svoju’ sliku gradi raz/otkrivanjem onih sadržaja/opsesija koja u njegovu životu/svijetu imaju ulogu ključnih mjesta osobne identifikacije. Ti su sadržaji raspoređeni u poglavlja, dakako ne strogo odijeljeni nego dopunjavani gustim i funkcionalnim digresijama koje njegov život, satkan od lutanja i dvojbi, traženja i nenalaženja, uspona i padova, sumnji i razočarenja, zabluda i obasjanja čine podatnim strogoj intelektualnoj pr/ovjeri. Metoda kojom se koristio i u *krležologiji* i drugim napisima omogućila mu je da kroz nikad “dovršeni” *dijaloški monolog* dopre do bitnih i temeljnih odrednica vlastite ličnosti kojoj je rad najdublja legitimacija. Vrijedi podsjetiti na Lasićevu misao: *Rad je temelj moga života. U svemu što sam živio postojala je vertikala koju ne mogu drugačije imenovati nego obuzetost radom, mitologija rada. Time ne želim reći da sam mnogo postigao, a još se manje mislim hvaliti rezultatima svoga rada. Brojni su ljudi sigurno manje od mene radili a napravili mnogo vrjednijih stvari nego ja. Želim reći da je rad bio moj jedini kompas u svim situacijama, svim razdobljima, svim krizama i svim usponima. Kako sam bio silno osjetljiv, to su i radost i tuga mogli biti kobni da nije bilo fascinacije radom, konstantnog vraćanja radu kao jedinom vodiču. rad je bio zaljubljenost u napor, upornost da se od nečega dođe k nečemu, disciplina koja me je spuštala na zemlju i uvjerala da se tvrdoća svijeta može svladati. Rad je bio mit i sveopći lijek koji u meni traje od djetinjstva do danas. On je osnovna karakteristika moje osobnosti.*

Premda se navedene riječi mogu učiniti preuzetnima, uistinu je samo radom i sviješću o njegovu značenju moguće razumjeti svu onu količinu znanja i sadržaja izraženih

u širini interesa, broju knjiga, a ponajprije u strasti i intelektualnoj otvorenosti kojom je pristupao životu i svijetu oko sebe i u sebi. Iako ne s podjednakim intenzitetom, ne manju ulogu u Lasićevu formiranju imala je i politika. Kao ‘ljudska stvar’, zanimala ga je i na intelektualnoj i na ‘praktičnoj’ razini. Glasno razmišljajući o njezinoj ulozi u oblikovanju vlastitog identiteta Lasić ne skriva svoje zablude, mladenačke grijeha i kasnija otrježenjenja, dotičući se pritom bitnih datuma kolektivne memorije i njezina utjecaja na njega, svejedno je li riječ o 1941., 1968. i 1971. ili pak o devedesetima, o kojima je izrekao podosta kritičkih ocjena. Neke od navedenih izazvale su i isprovocirale polemike odjeke i komentare, što i ne iznenađuje kada je riječ o Lasiću i njegovoj misaonoj i intelektualnoj dosljednosti. Vjerojatno otuda i osobno priznanje da je “za svoju okolinu bio i ostao vrlo neugodan!”

Sličnih je misli sresti i kada govori o mnogim književnim idejama, temama i imenima, kako onima s kojima se družio, tako i onima koje je kritički i marno promišljao. Na tom je tragu Lasićeva knjiga *Iz moje lektire* (2001.) u kojoj su podastrti portreti pisaca (i mislilaca) koji su utjecali na njegovo duhovno sazrijevanje i profiliranje (Girard, Levinas, Sartre, Nadeau). Kao istinski osviješteni pojedinac i intelektualac Lasić se u navedenim knjigama ne skriva u treće lice; štoviše, govoreći o svojim vrlinama i manama, obmanama i trijeznjenjima, Lasić vlastiti život nudi kao avanturu pojedinca koji je radom i u radu iznašao svoju najdublju ljudsku potvrdu i smisao. Pri tome je sloboda njegov najdublji moralni i intelektualni izbor, a ogleda se u permanentnoj sumnji u konačne spoznaje i istine, što uvijek iznova potiče na budnost duha, a protiv koroziji pameti i duhovne inercije i lijenosti.

U ovom kratkom podsjećanju nije moguće apostrofirati sve činjenice i sve smjerove Lasićevih svestranih interesa i književnih preokupacija. No, držim, jedno je sigurno: kao ni sam Lasić, ni njegovo književno djelo nije svedivo na jednoznačne a kamoli površne književne obrasce. U više od šezdeset godina rada posvećena književnosti, dakako u širokom rasponu tema, oblika i sadržaja, u kojoj je Krleža ne samo ključna tema nego i najdublja inspiracija, sadržan je pozamašan, bogat i plodonosan opus koji svojim reljefnim koordinatama svjedoči o iznimnoj ulozi svojeg autora u povijesti i duhovnosti našeg jezika i naroda. A ta uloga, suglasni su mnogi, velika je, u mnogim pitanjima književne sudbine prevratnička i gotovo epohalna. Po mjeri njegova intelektualnog i književnog i znanstvenog svjetonazora, njegovo djelo i njegova kritička misao ostaju trajan poticaj i inspiracija generacijama koje dolaze.

Riječju, Lasić je i velika tema i (trajna) obveza hrvatske književne misli i znanosti!

Ivan Bošković